

*Η Ταβέρνα της Γοργόνας*¹

Η εποχή των μάγων

Είμαι κόρη καλλιτέχνη από γεννησιμιού μου. Σε μια κλειστή αμερικανική κοινότητα καλλιτεχνών —ζωγράφων, συγγραφέων και συνθετών— όπως η δική μας, σαράντα μίλια βόρεια από τη Νέα Υόρκη, παραποτάμια του Χάντσον, όλοι είχαν εξ ορισμού μια δόση τρέλας. Τα περισσότερα άτομα που γνώριζα καθώς μεγάλωνα ήταν τα μαύρα πρόβατα, οι αποδιοπομπαίοι τράγοι ή οι αντάρτες των οικογενειών που είχαν αφήσει πίσω τους σε κοινότητες στην Κεντρική και Δυτική Αμερική. Δεν γνωρίζαμε τίποτα για την ψυχική υγεία ή τη συναισθηματική αρρώστια, τουλάχιστον στον βαθμό που αυτοί οι όροι μπορεί να αφορούσαν εμάς.

Γνωρίζαμε, ωστόσο, κάποιους ψυχιάτρους. Τους συναντούσε κανείς σε θερινούς οικισμούς, όπως το Πρόβινσταουν, όπου σύχναζαν τα μέλη της κοινότητάς μας· συνήθως ήταν εκείνοι που αγόραζαν τους πίνακές μας ή μας ανέθεταν να διακοσμήσουμε τα σπίτια τους. Η μητέρα μου, που ήταν σχεδιάστρια υφασμάτων, έβλεπε για ένα χρόνο μια γιουνγκιανή ψυχαναλύτρια, με αποτέλεσμα οι λέξεις «εσωστρεφής» και

---

1. Ο τίτλος του κεφαλαίου αναφέρεται στον φημισμένο τόπο συνάντησης για τα μέλη της «Λέσχης της Οδού Φράιντεϊ» του Λονδίνου, λογοτεχνικό σύλλογο που συστάθηκε το 1603 από τον Σερ Ουώλτερ Ράλεϋ. Η Ταβέρνα της Γοργόνας, που καταστράφηκε στη μεγάλη πυρκαγιά του Λονδίνου, βρισκόταν στην περιοχή Τσίπσαϊντ, ανατολικά του καθεδρικού ναού του Αγίου Παύλου και η πινακίδα της απεικόνιζε μια γοργόνα. Αγαπημένο στέκι του Μπεν Τζόνσον, του Μπωμόντ και του Φλέτσερ, του Τζον Ντον, του Ρόμπερτ Χέρικ, του Τζον Σέλντεν και βέβαια του Ουίλιαμ Σαίξπηρ, μνημονεύεται σε στίχους από τον Τζόνσον στο «Προσκαλώντας ένα φίλο σε δείπνο», από τον Μπωμόντ στο «Επιστολή του κ. Φράνσις Μπωμόντ στον Μπεν Τζόνσον» και, διακόσια χρόνια αργότερα, από τον Κητς στο «Στίχοι για την Ταβέρνα της Γοργόνας».

«εξωστρεφής» να ενσωματωθούν στο λεξιλόγιο της οικογένειας (εγώ ήμουν η εσωστρεφής, η μητέρα μου η εξωστρεφής). Υπήρχε ακόμα κι ένας ψυχαναλυτής, που ήταν ο δεύτερος σύζυγος μιας γειτόνισσας ενδυματολόγου. Τον αντιμετωπίζαμε με οίκτο, ως κάποιον είδος επιχειρηματία που ήταν υποχρεωμένος να δουλεύει στη Νέα Υόρκη.

Μεγαλώνοντας, δεν είχα ποτέ επαφές με κοινωνικούς λειτουργούς, αν και είχα μια ακαθόριστη πεποίθηση ότι το να γίνεις ένας από αυτούς θα σήμαινε σαφή κοινωνικό υποβιβασμό. Ούτε είχα δει ποτέ κάποιον ψυχολόγο, παρά μόνον αυτούς που είχαν σχέση με τα πάντοτε προοδευτικά σχολεία όπου φοιτούσα. Αυτά τα πρόσωπα ανήκαν στην ίδια κατηγορία με τις σχολικές νοσοκόμες και έκαναν μια μυστηριώδη μορφή τεστ, του οποίου ποτέ δεν μάθαινες το αποτέλεσμα. Όπως κατανόησα τα πράγματα αργότερα, το πιο αξιοσημείωτο ήταν ότι κανείς μας δεν χρησιμοποιούσε ποτέ εκφράσεις από την ψυχολογία, όταν κουτσομπολεύαμε ο ένας τον άλλο.

Είχαμε, βέβαια, γλαφυρούς τρόπους για να περιγράψουμε κάθε τι που μας φαινόταν περίεργο ή ασυνήθιστο. Μια γειτόνισσα μου είπε ότι ρώτησε κάποτε τον πατέρα μου πώς ήταν να είναι παντρεμένος με τη μητέρα μου. Εκείνος της είπε: «Ήταν σαν να κολυμπάς πίσω από έναν κολυμβητή ολυμπιακού επιπέδου και να σου τινάζει νερά στο πρόσωπο». Ένας άλλος οικογενειακός φίλος μού είπε ότι οι δυο νεότερες αδερφές μου κι εγώ ήμασταν γνωστές στην κοινότητα ως «οι αδερφές Μπροντέ» και ότι αφορισμοί όπως «Αυτοί που μπορούν, πράττουν, αυτοί που δεν μπορούν, διδάσκουν» αποκρυστάλλωναν ισχυρές πεποιθήσεις μας. Οι όροι που χρησιμοποιούσαμε για ανθρώπους που δεν ταίριαζαν με τα δικά μας πρότυπα, ήταν πολιτικοί και όχι ψυχολογικοί. Θυμάμαι τη μητέρα μου να αποκαλεί ορισμένους ανθρώπους «αντιδραστικούς» ή «Φιλισταίους». Αυτά τα επίθετα χρησιμοποιούνταν (άδικο, θα έλεγα) για τους ιεραπόστολους συγγενείς της μητέρας στο Ρέντλαντς της Καλιφόρνια, καθώς και για επιχειρηματίες ή 'δεξιούς' εκδότες. Οι πλούσιοι ήταν ιδιαίτερα ύποπτοι, εκτός κι αν μπορούσαν να θεωρηθούν προστάτες των τεχνών ή «συνταξιδιώτες» που πρόσφεραν χρόνο και χρήμα για τους σκοπούς της Αριστεράς.

Έχοντας μεγαλώσει μ' αυτόν τον τρόπο, δεν ήταν περίεργο που όταν πήγα στο πανεπιστήμιο για πρώτη φορά και ήρθα σε επαφή με την ψυχολογία, μου φάνηκε σαν μια εξωγήινη επιστήμη. Μια καινούρια, περίεργη ορολογία είχε διεισδύσει στη γλώσσα των κοινωνικών συναναστροφών. Φράσεις όπως «είναι καταπιεσμένη» ή «τώρα απλώς προβάλλεις» χρησιμοποιούνταν για να κερδίσουν τις εντυπώσεις και θεωρούν-

ταν πολύ «σοφιστικέ». Μια παραλλαγή ήταν και η χρήση ενός φροϋδικού λεξιλογίου ως βοήθημα στο φλερτ. Είχα διαβάσει στο πανεπιστήμιο μια επιλογή έργων του Φρόιντ και είχα εντυπωσιαστεί από τα ιστορικά των περιστατικών του που θύμιζαν Σέρλοκ Χόλμς, καθώς και από το γεγονός ότι είχε τολμήσει να αντιμετωπίσει τη Σκοτεινή Ήπειρο της σεξουαλικής ανάπτυξης, πράγμα που έκανε το όλο εγχείρημα μεθυστικά συναρπαστικό. Οι νεαροί με τους οποίους έβγαίνα τότε, μου έλεγαν ότι υποφέρω από το ένα ή το άλλο «σύμπλεγμα» ή ότι ενδόμυχα επιθυμούσα να κατέχω ένα συγκεκριμένο τμήμα της ανατομίας του άνδρα, το οποίο δεν με ενδιέφερε καθόλου εκείνη την εποχή.

Ονειρευόμουν να γίνω συγγραφέας, αλλά μαζί με το όνειρο υπήρχε και το βάρος του να σταθώ αντάξια της γενιάς των γονιών μου. Καθώς δεν ήθελα να υιοθετήσω την εύκολη διέξοδο της διδασκαλίας («εκείνοι που δεν μπορούν»), μπήκα σ' έναν διφορούμενο κόσμο, όπου διακρινόμουν στις σπουδές και σε ελάχιστα άλλα πράγματα. Θυμάμαι ότι τότε που σπούδαζα στο Χάρβαρντ με μπέρδευε το ότι ήμουν πολιτικής δεύτερης κατηγορίας, καθώς δεν επιτρεπόταν στις γυναίκες να μπαίνουν στο Αναγνωστήριο της Βιβλιοθήκης Ουάιντενερ ή να φορούν παντελόνια στην Κεντρική Πλατεία του Χάρβαρντ. Ούτε το σύστημα του μέντορα εφαρμοζόταν στις γυναίκες. Ο μόνος καθηγητής λογοτεχνίας που μου έδωσε σημασία, ήταν ένας ποιητής ονόματι Θίοντορ Σπένσερ, που κάποτε είπε ότι ήμουν σαν «μια ξεκάθαρη πόρτα με ομίχλη μπροστά της». Παρά την ομίχλη, πήρα το πτυχίο μου στην Αγγλική Λογοτεχνία με έπαινο *Summa cum Laude*² και μετά την αποφοίτησή μου βρήκα μια δουλειά γραμματέως για την οποία δεν είχα σε καμιά περίπτωση τα προσόντα. Στη συνέχεια, όπως οι περισσότερες λαμπρές συμφοιτήτριές μου, παντρεύτηκα έναν νεαρό άνδρα, ο οποίος προοριζόταν εμφανώς να ανέλθει κοινωνικά.

Επηρεασμένη απόλυτα από τη μεταπολεμική αντίληψη για τη γοντεία της παραδοσιακής θηλυκότητας, συνέχισα να εργάζομαι στην ταπεινή μου δουλειά, ώσπου ο άντρας μου απέκτησε πτυχίο ανώτερο από το δικό μου, και τότε αποκτήσαμε τρία παιδιά. Χρόνια αργότερα, οι κόρες μου έμειναν έκπληκτες όταν βρήκαν τυχαία το μοναδικό άρθρο μου για το οποίο είχα ποτέ πληρωθεί. Ήταν ένα κείμενο για το περιοδικό *Mademoiselle*³, με τίτλο «Ο σύζυγός σας είναι μια επένδυ-

2. Η δεύτερη ανώτερη διάκριση Αμερικάνικου Πανεπιστημίου: αποδίδεται σε φοιτητές με ιδιαίτερα υψηλή βαθμολογία πτυχίου. Η πρώτη αντίστοιχη διάκριση είναι η *Magna cum Laude*.

3. Αμερικάνικο γυναικείο περιοδικό ευρείας κυκλοφορίας, το οποίο κυκλοφορεί μέχρι σήμερα.

ση». Είχα πάρει συνέντευξη από τέσσερις νεαρές συζύγους που εργάζονταν, ενώ οι σύζυγοί τους προωθούσαν τις καριέρες τους, και με τα έσοδα από το άρθρο πληρώθηκαν οι μεταπτυχιακές σπουδές του συζύγου μου στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια. Σύντομα ο σύζυγός μου βρήκε δουλειά ως εκπαιδευτικός στο τμήμα θεάτρου του Κολεγίου Μπαρντ, βόρεια της Νέας Υόρκης, παραποτάμια του Χάντσον. Για λίγο καιρό ακόμη συνέχισα το καθημερινό πήγαιν'-έλα στη δουλειά μου. Ήμουν ο «αναγνώστης» σε έναν καλό, παλιό εκδοτικό οίκο, πράγμα που σημαίνει ότι διάβαζα όλα τα χειρόγραφα που υποβάλλονταν προς έκδοση. Ήταν η δουλειά μιας λαμπρής, ανερχόμενης νέας. Στη συνέχεια, παραιτήθηκα για να μείνω έγκυος. Προς μεγάλη μου έκπληξη, με το που σταμάτησα να δουλεύω, βίωσα μεγάλο κοινωνικό υποβιβασμό.

Ως το 1963, η οικογένειά μου μετακινούνταν σαν ομάδα ανθρώπων φύλλων. Κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, είχαμε ακολουθήσει τον σύζυγό μου από το Μπαρντ, όπου είχε στήσει ένα καινούργιο θέατρο, στην Οξφόρδη, στην Αγγλία, με μια υποτροφία του *Kenyon Reviv*⁴ για να σπουδάσει δραματική τέχνη· στο τμήμα θεάτρου του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια στο Μπέρκλεϊ, για ένα χρόνο· στο Κάρνεγκυ Μέλον στο Πίτσμπουργκ, όπου ο σύζυγός μου ανέλαβε τη διεύθυνση του διάσημου τμήματος δραματικής τέχνης, και τρία χρόνια μετά στο Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ. Κάθε φορά που μετακινούμασταν, ο αυτοσεβασμός μου έφθινε. Ήταν σαν βαμβακερό μπλουζάκι που μαζεύει κάθε φορά στο πλούσιμο. Η ζωή μου είχε γίνει μια ατελείωτη σειρά από νέα σχολεία, νέα σούπερ μάρκετ και νέες «φιλίες στους παιδότοπους», όπως το έθεσε η φίλη μου συγγραφέας Άλισον Λιούρι (Alison Lurie). «Να 'μαι πάλι», συλλογιζόμουν με αυτεπίγνωση, «η Ρουθ σε ξένα χωράφια»⁵.

Μετά από ένα χρόνο στο Στάνφορντ, ο σύζυγός μου αναμίχθηκε στην περιφερειακή θεατρική κίνηση και άρχισε να ταξιδεύει σε όλη τη χώρα με μια υποτροφία του Ιδρύματος Φορντ. Αργά ένα βράδυ είχαμε μια συζήτηση, την οποία αργότερα ο σύζυγός μου χαρακτήρισε ως αρχή του «συναισθηματικού διαζυγίου» μας. Δεν το είχα σκεφτεί, βέβαια,

4. Διεθνές αγγλόφωνο λογοτεχνικό περιοδικό που ιδρύθηκε το 1939 και κυκλοφορεί μέχρι σήμερα, από τα σπουδαιότερα στο είδος του στις Η.Π.Α.

5. Πρόκειται για την Αμερικάνικη έκφραση "Ruth amid the alien corn", που χρησιμοποιείται για να δηλώσει αποξένωση. Η φράση με αυτή τη διατύπωση προέρχεται από το ποίημα *Ωδή σε ένα αποδόνι* του Τζων Κητς (John Keats, *Ode to a Nightingale*, 1819) και αναφέρεται στη βιβλική Ρουθ.

από τη μεριά μου, αλλά οφείλω να παραδεχτώ ότι ούτε κι εγώ ήμουν ευτυχοισμένη. Δεν εργαζόμουν, με εξαίρεση τις επιμέλειες εκδόσεων που αναλάμβανα στο σπίτι (ειδικεύομαι σε ψυχολόγους που δεν ήξεραν να γράφουν) και ανέπτυξα ελάχιστες φιλικές σχέσεις έξω από το κύκλωμα των συζύγων των πανεπιστημιακών της κάθε καινούριας πανεπιστημιούπολης. Αισθανόμουν ένοχη επειδή ασχολιόμουν υπερβολικά με τα παιδιά μου κι επίσης ένοχη που δεν το έκανα με ευχαρίστηση. Από την εποχή της αποφοίτησής μου ως αριστούχος της τάξης μου στο Ράντκλιφ⁶, είχα κυριολεκτικά καταποντιστεί.

Στο σημείο αυτό, βρέθηκα σε μια ιδιόμορφη ψυχική κατάσταση, που θα την ονόμαζα «στα όρια». Έμοιαζε σαν να γλιστρώ σμαλά, με κανό, σ' ένα ήρεμο ποτάμι, έχοντας, όμως, διαρκώς την αίσθηση ενός δυσοίωνα βουπτού λίγο παρακάτω. Ήξερα ότι βάδιζα προς κάποια βαρυσήμαντη αναστάτωση στη ζωή μου, αλλά προβληματιζόμουν για το ποια θα ήταν αυτή. Για να είμαι ειλικρινής, νόμιζα ότι θα ήταν μια ερωτική σχέση. Αν και ποτέ δεν συνήθιζα να φλερτάρω, ωστόσο κοίταζα τριγύρω και το βλέμμα μου έπεσε στον επιστάτη των κήπων του σπιτιού που νοικιάζαμε στο Μένλοου Παρκ⁷. Ο καπνένος ο κύριος Ουίλυ. Ήταν ένας μεσήλικας εργένης, ξερακιανός, λιγομίλητος και καλός στο να διορθώνει πράγματα. Είχε καταλήξει να φροντίζει όλη την οικογένειά μας όσο ο σύζυγός μου ταξίδευε, και του ήμουν υπέρμετρα ευγνώμων που μετέτρεψε ένα παλιό λάστιχο αυτοκινήτου σε κούνια για τα παιδιά μου. Έμοιαζε καθηλωμένος πάνω μου έτσι όπως με κοίταζε επίμονα και ανέκφραστα όποτε τύχαινε να συναντηθούμε. Αποφάσισα ότι ήταν το Πεπρωμένο μου και τον κάλεσα για δείπνο κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού του συζύγου μου. Τελικά, αποδείχτηκε ότι δεν ήταν το Πεπρωμένο μου. Την τελευταία στιγμή, αφού τα παιδιά είχαν πάει για ύπνο, έπιασα τον εαυτό μου να τον πηγαίνει προς την εξώπορτα. Ανακουφισμένη, αλλά και απογοητευμένη συγχρόνως, αποφάσισα ότι αυτό που μου επιφύλασσε η μοίρα θα έπρεπε να συμβεί από μόνο του.

Ενώ βρισκόμουν σ' αυτήν τη μυστικιστική διάθεση, μίλησα μια μέρα στο τηλέφωνο με μια σύζυγο πανεπιστημιακού και μου είπε ότι κάποια γυναίκα ονόματι Βιρτζίνια Σατίρ (Virginia Satir) αναζητούσε βοήθεια για την επιμέλεια ενός βιβλίου της. Αυτή η Σατίρ ασχολιόταν με

---

6. Πανεπιστήμιο θηλέων που αποτελούσε το «αδελφό» σχολείο του Χάρβαρντ, όταν αυτό ήταν μόνο αρρένων. Μέχρι σήμερα, αν και τα δύο πανεπιστήμια έχουν ενωθεί, τα πτυχία των γυναικών αποφοίτων εκδίδονται από το Ράντκλιφ.

7. Πόλη της Καλιφόρνια λίγο έξω από το Σαν Φραντσίσκο και κοντά στο Πάλο Άλτο.

κάτι που δεν είχε τύχει να ξανακούσω: ήταν οικογενειακή θεραπεύτρια. Η νεαρή επιμελήτρια έκδοσης που τη βοηθούσε είχε παραιτηθεί και άλλες δύο είχαν απορρίψει τη θέση. Εκείνη την εποχή, η προκατάληψή μου απέναντι σε ψυχοθεραπευτές και ψυχολόγους είχε, αν μη τι άλλο, ενταθεί. Παρά τα χαρίσματά τους, κανένας από αυτούς δεν ήξερε να γράφει και ήταν και δύσκολοι στη συνεργασία. Άκουσα, όμως, μια φωνή μέσα μου που έλεγε: «Αυτή μπορεί να είναι η μεγάλη σου ευκαιρία». Κάπως σκεπτική είπα ότι θα της τηλεφωνούσα.

Έτσι, λοιπόν, όταν πήγα στην πρώτη μου συνάντηση με τη Βιρτζίνια, ήμουν γεμάτη αρνητικά προαισθήματα. Το κτίριο που στέγαζε το Ινστιτούτο Ψυχικών Ερευνών (Mental Research Institute – MRI), όπου εργαζόταν η Σατίρ, δεν είχε τίποτα το ιδιαίτερο. Ήταν ένα παλιό ξύλινο σπίτι σ' έναν μάλλον ακόφημο δρόμο του Πάλο Άλτο, με πολλά γραφεία σε δαιδαλώδεις διαδρόμους. Στο χωλ της εισόδου κρεμόταν μια λίστα με τα ονόματα των ενοίκων και ξεχώρισα ένα —Τζέι Χέιλυ— που φαινόταν πολλά υποσχόμενο. Βλέπετε, ακόμα είχα την αίσθηση ότι θα συναντούσα τον πρίγκιπά μου. Εδώ, όμως, θα πρέπει να ανοίξω μια παρένθεση. Υπάρχει κάτι στις εμπειρίες που σε αλλάζουν ριζικά, όπως και στις ξαφνικές προσωπικές ανατροπές, το οποίο μεταμορφώνει το συνηθισμένο σε θαυματουργό. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι το υποψήφιο θύμα μπαίνει σε μια κατάσταση ετοιμότητας και ρίχνει τυχαία το δίχτυ του τριγύρω. Οποιοσδήποτε και οτιδήποτε πιάνεται στο δίχτυ και πληρεί ορισμένες προϋποθέσεις, διακατέχεται εξ αρχής από υπερφυσικές ιδιότητες. Κάθε σύνδεση μοιάζει θεϊκά προκαθορισμένη. Πρόσωπα εμφανίζονται από το πουθενά και προκύπτει ότι είναι ο από καιρό χαμένος δίδυμος εαυτός του θύματος ή μια αδερφή ψυχή. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτά τα συν-θύματα είναι συχνά αθώοι θεατές, οι οποίοι δεν βιώνουν τίποτα το θαυματουργό. Έμεινα, όμως, πίσω στη διήγησή μου.

Γοητεύτηκα από τη Σατίρ. Ανατρέχοντας σε μια περιγραφή που είχα γράψει τότε, βρήκα την ακόλουθη παράγραφο: «Είναι ασφαλές να πει κανείς ότι η κυρία Σατίρ, πράγματι, εντυπωσιάζει τους ανθρώπους. Η ίδια η παρουσία της είναι επιβλητική. Λάμπει μέσα στα κοσμήματα και προτιμά τα φωτεινά, καθάρια χρώματα. Έχει ένα στυλ που ταιριάζει (συγχώρεσέ με, Βιρτζίνια) με το στερεότυπο της 'σέξι ξανθιάς' στην Αμερική, αλλά με απόηχους μπτέρας-γης. Είναι, επίσης, ζεστός άνθρωπος. Έχει μια γνήσια συμπάθεια για τους ασθενείς της, που δεν είναι ασφυκτική ή υπερβολική».

Άρχισα, ακόμη, να ακούω πολλές ιστορίες για την περίφημη αισιοδοξία της Σατίρ. Μια Ιρλανδή συνάδελφος μου είπε ότι κάποτε είχε

συναντήσει τη Σατίρ στο αεροδρόμιο του Δουβλίνου μια μέρα που έβρεχε και το αυτοκίνητό της είχε αρχίσει να μπάζει νερά. Όταν η γυναίκα προσπάθησε να απολογηθεί, η Σατίρ είπε: «Δεν πειράζει, νεράκι του Θεού είναι». Μια άλλη φορά, η Σατίρ και ο σύζυγός μου ταξίδευαν μαζί στην ίδια πτήση για Νέα Υόρκη. Στη διάρκεια μιας πολύωρης καθυστέρησης στο αεροδρόμιο του Σικάγου, βρέθηκαν σε διπλανές θέσεις. Καθώς ο άντρας μου βυθίστηκε στο κάθισμά του και ατένιζε βαριεστημένα, ώρες ατέλειωτες από τη μία ως τις έξι το πρωί, η Βιρτζίνια τον κοίταξε και είπε εύθυμα: «Ξέρεις, αυτό θα μπορούσε να είναι και διασκεδαστικό!». Ο άνδρας μου, με προσποιητό κυνισμό, όπως πάντα, ποτέ δεν βαριόταν να επαναλαμβάνει αυτήν την ιστορία.

Η Σατίρ είχε επίσης πολύ καλή αίσθηση του χιούμορ. Μου είπε για έναν επιδειξία άνδρα, που είχε μάθει πότε εκείνη θα έκανε ένα σεμινάριο στο Μιλάνο και περπατούσε δέκα βήματα πίσω της κρατώντας το πέος του. Της είπα: «Κι εσύ τι έκανες, Βιρτζίνια;», κι εκείνη μου απάντησε: «Τον ευχαρίστησα για τη φιλοφρόνηση και συνέχισα τον δρόμο μου». Μια άλλη ιστορία που άκουσα ήταν ότι η Σατίρ, που ήταν πολύ ψηλή, γευμάτιζε σ' ένα συνέδριο πλάι σε έναν πολύ γνωστό θεραπευτή, που ήταν πολύ κοντός. Είχαν μια ευχάριστη συζήτηση και μετά εκείνη πήγε για ύπνο. Τα μεσάνυχτα, άκουσε ένα χτύπημα στην πόρτα της και διαπίστωσε ότι ήταν ο κοντός οικογενειακός θεραπευτής. Της είπε: «Βιρτζίνια, μια που περάσαμε τόσο όμορφα στο δείπνο, γιατί δεν τελειώνουμε τη βραδιά μας μαζί;» Η Βιρτζίνια του είπε: «Ξέρεις, ομολογώ ότι μπήκα στον πειρασμό. Με σταμάτησε όμως η απόσταση μεταξύ ομφαλού και μύτης».

Στην πρώτη μας συνάντηση, η Σατίρ μου έδειξε το χειρόγραφο που δούλευε. Είχε τίτλο *Θεραπεία Οικογένειας σε κοινές συνεδρίες*⁸ (*Conjoint Family Therapy*, 1964) και ήταν σχεδόν ολοκληρωμένο, εκτός από ένα μπερδεμένο μεσαίο τμήμα. Η Σατίρ μου είπε ότι ο Ντον Τζάκσον (Don Jackson), ο ψυχίατρος που ήταν διευθυντής του Ινστιτούτου Ψυχικών Ερευνών (MRI), όπου εκείνη εργαζόταν, είχε σκοπό να το δημοσιεύσει με τη σφραγίδα του νέου του εκδοτικού οίκου, Science and Behavior Books. Ο Τζάκσον είχε έρθει στο Πάλο Άλτο το 1959, ως σύμβουλος μερικής απασχόλησης στο πρόγραμμα του Μπέιτσον και ταυτόχρονα είχε ιδρύσει το MRI. Καθώς ενδιαφερόταν για την κλινική έρευνα, είχε ζητήσει από τη Σατίρ να συνεργαστεί μαζί του και να διευθύνει ένα πιλοτικό πρόγραμμα στην οικογενειακή θεραπεία.

---

8. Από τον πρόλογο του βιβλίου, Natzlawick P., Bavelas J.B., Jackson D.: *Ανθρώπινη επικοινωνία και οι επιδράσεις της στη συμπεριφορά*. Μτφρ. Γολέμη Α., Επιμ. Χαραλαμπίκη Κ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2005.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησής μας, έμαθα ότι η επιμελήτρια της έκδοσης, την οποία θα αντικαθιστούσα, ήταν συγγραφέας και είχε ήδη δημοσιεύσει κάποια άρθρα σχετικά με το έργο του MRI. Είχε κυριευτεί από την επιθυμία να διαδώσει το έργο της οικογενειακής θεραπείας, αλλά πριν τελειώσει το βιβλίο, η ίδια και οι γονείς της ξεκίνησαν θεραπεία με τη Σατίρ. Μέχρι τότε, εκείνη ήταν «η ευνοούμενη», αλλά η Σατίρ ήταν αυστηρά ουδέτερη θεραπεύτρια. Η μετατόπιση στη σχέση τους τούς έφερε όλους σε δύσκολη θέση, κι έτσι εκείνη και η Σατίρ αποφάσισαν να διακόψουν τη συνεργασία τους πάνω στο βιβλίο. Μπορούσα μόνο να φανταστώ τα θρύψαλα των συναισθημάτων που κείτονταν στο πάτωμα μαζί με τα κομμάτια του χειρόγραφου. Προφανώς, ο χώρος όπου βρίσκονται ήταν η δίνη ενός ανεμοστρόβιλου, με ανέμους που θα μπορούσαν να σε σωριάσουν κάτω.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο καθυστερούσε η ολοκλήρωση του βιβλίου ήταν μια αδυναμία στα θεωρητικά κεφάλαια. Το θεωρητικό υπόβαθρο της Σατίρ ήταν η ανθρωπιστική ψυχολογία, και η προσανατολισμένη στο συναίσθημα γλώσσα εκείνου του πεδίου συγκρούσαν με τη γλώσσα του MRI, η οποία προερχόταν από τη θεωρία των Γενικών Συστημάτων, τη θεωρία της επικοινωνίας και την κυβερνητική (Buckley, 1968). Ωστόσο, η Σατίρ ήταν το είδος της παράξενης εκείνης ιδιοφυΐας που χρησιμοποιούσε στη δουλειά της στοιχεία από τα πιο ετερόκλητα σύμπαντα. Μερικές φορές υιοθετούσε το στυλ ενός μηχανικού της επικοινωνίας, ρωτώντας ένα έκπληκτο ζευγάρι: «Πόσα μηνύματα αμοιβαίας εκτίμησης ανταλλάξατε αυτήν την εβδομάδα;». Άλλοτε πάλι, συζητούσε για έννοιες όπως η προσωπική ωρίμανση και η αυτο-εκτίμηση. Το αποτέλεσμα ήταν ότι πολλοί συναδέλφοί της στο MRI ντρέπονταν γι' αυτήν. Ένας ψυχίατρος με τον οποίο μίλησα, μου είπε ότι ένιωθαν τότε για τη Σατίρ όπως θα ένιωθαν για ένα μικρό κοριτσάκι που βγαίνει τρέχοντας από το σπίτι χωρίς να έχει φορέσει τα ρούχα του.

Όσο δούλευα μαζί της, δεν γνώριζα ακόμα αυτές τις διαδόσεις, και καταφέραμε μέσα σε τρεις μήνες να είναι το βιβλίο έτοιμο για δημοσίευση. Είχα προσθέσει μια καινούρια παράγραφο που εξηγούσε μια έννοια που με προβλημάτιζε και ταυτόχρονα προκαλούσε την περιέργειά μου: τον διπλό δεσμό. Ο Τζάκσον μου είπε ότι είχε εντυπωσιαστεί πολύ από τον τρόπο που περιέγραφα αυτήν την έννοια. Εν τω μεταξύ, παρακολουθούσα πίσω από τον μονοδρομικό καθρέφτη τις συνεδρίες της Σατίρ με τις οικογένειες και αυτά που έβλεπα μου προκαλούσαν μεγάλη δυσαρέσκεια σε σχέση με το βιβλίο. Διότι το βιβλίο απείχε πολύ από το να παρουσιάζει τη δουλειά της Σατίρ σε όλο της το μεγαλείο. Τότε,

ένιωσα να βλέπω κι εγώ οράματα σαν τον Ιωάννη τον Βαπτιστή. Η Σατίρ φαινόταν να καταπλέει σαν επιβλητικό τρικάρταρο καταμεσής στο θουελλώδες πέλαγος μιας οικογένειας, χτυπημένης από τα προβλήματα ενός διαταραγμένου παιδιού. Αυτό που έκανε όχι μόνο γαλήνευε τα αγριεμένα νερά, αλλά έδινε ελπίδα και νόημα στην όλη σκηνή.

Μέχρι τότε, υπέθετα ότι αυτό που λέγεται ψυχική ασθένεια υπάρχει και είναι περίπου το ίδιο με οποιαδήποτε άλλη ασθένεια ή διαταραχή. Συζητώντας, όμως, με τους συνεργάτες του MRI και διαβάζοντας τον μεγάλο αριθμό άρθρων που είχε παραγάγει η ομάδα του Μπέιτσον, ανακάλυψα ότι εκείνοι δεν πίστευαν κάτι τέτοιο. Ο «αναφερόμενος ασθενής», όπως αποκαλούσαν το παιδί με το πρόβλημα, δεν ήταν άρρωστος, αλλά ανίκανος να επικοινωνήσει άμεσα. Σ' αυτές τις οικογένειες υπήρχαν πολλά μυστικά και πολλοί κρυφοί κανόνες, οι οποίοι δεν επέτρεπαν στα μυστικά να βγουν στην επιφάνεια. Αυτό εξηγούσε την ιδιόμορφη χρήση της γλώσσας και των χειρονομιών, που χαρακτήριζαν τους αποκαλούμενους σχιζοφρενικούς. Αυτές οι περίεργες συμπεριφορές έμοιαζαν με μηνύματα που μεταδίδονταν από σηματορώ.

Όπως ανακάλυψα, στο MRI θεωρούσαν δεδομένη την ύπαρξη κάποιας σύνδεσης ανάμεσα στον τρόπο επικοινωνίας της οικογένειας και στο πρόβλημα του παιδιού. Στις έρευνές τους συνέκριναν «σχιζοφρενικές» οικογένειες με «παρεκκλίνουσες»⁹ οικογένειες, «φυσιολογικές» οικογένειες με «μη φυσιολογικές». Εάν ανέλυες τη συζήτηση μεταξύ δύο γονιών, υποτίθεται ότι μπορούσες να προβλέψεις εάν το μωρό τους θα γινόταν σχιζοφρενικό ως τα είκοσί του χρόνια. Αυτή η ιδέα οδήγησε σε προσπάθειες να δημιουργηθεί μια τυπολογία οικογενειών, όπου θα μπορούσαν να προβλεφτούν τα διάφορα είδη συμπτωμάτων στα παιδιά. Η έρευνα προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν πολλά υποσχόμενη, αλλά ποτέ δεν απέδειξε κάτι ενώ υποτιμούσε τις οικογένειες. Σκεφτείτε μόνο την «αλκοολική οικογένεια» και τον κατάλογο των χαμένων που εμπεριέχει: ο «εθισμένος», το «χαμένο» παιδί, το «γονικό παιδί», η «εξαρτημένη σύζυγος», ο «επιτρεπτικός» και πάει λέγοντας. Εκείνη την εποχή, ωστόσο, εγώ έβλεπα μόνο μια επιχείρηση διάσωσης.

Αυτή η ιδέα έπαιρνε μορφή με το εγχείρημα που ονομαζόταν «αποσύροντας την ταμπέλα από τον αναφερόμενο ασθενή». Κάποτε παρακολούθησα τη Σατίρ σε μια συνεδρία με την οικογένεια ενός διαταραγμένου αγοριού, το οποίο έφτιαχνε ένα «κοκτέιλ» με καρυκεύματα που έβρισκε στο τραπέζι ενός εστιατορίου: κέτσαπ, αλάτι, καυτερή σάλτσα και διάφορα άλλα. Η Σατίρ συνέδεσε την περίεργη αυτή συμπεριφορά

9. Πρόκειται για οικογένειες με ανήλικους ή νεαρούς ενήλικους παραβάτες.

με τα αισθήματα της οικογένειας σχετικά με το ποτό. Αποδείχτηκε ότι ο πατέρας έπινε, ενώ η μητέρα δεν το ενέκρινε, και αυτή η διαφωνία υπέβασκε, παρά το γεγονός ότι οι γονείς δεν είχαν θέσει ποτέ το θέμα ανοιχτά. Η Σατίρ υπέδειξε το κοκτέιλ του αγοριού ως ένα μήνυμα που αφορούσε όχι μόνο στην κρυμμένη σύγκρουση, αλλά και στην προκατάληψη της οικογένειας ενάντια σε οποιαδήποτε απόλαυση.

Η πρόθεση ήταν καλή: να γλιτώσει το προβληματικό μέλος της οικογένειας από τον στιγματισμό. Δυστυχώς, όμως, η ντροπή απλώς μετατοπιζόταν από το άτομο στην οικογένεια. Ο Τζάκσον (Jackson, 1957) και οι συνεργάτες του είχαν προσπαθήσει να μελετήσουν την «οικογενειακή ομοιόσταση», με βάση την υπόθεση ότι η οικογένεια ήταν σαν ένα ενυδρείο, όπου ψάρια, φυτά και νερό λειτουργούν ως ένα αυτο-ρυθμιζόμενο όλον. Όταν κάποιος στην οικογένεια εμφάνιζε κάποιο σύμπτωμα, αυτό σήμαινε ότι κάποιο γεγονός απειλούσε την ισορροπία αυτού του κόσμου. Αν, δηλαδή, η μεγαλύτερη κόρη μιας οικογένειας ετοιμαζόταν να φύγει σε άλλη πόλη για το πανεπιστήμιο και η παρουσία της ήταν απαραίτητη για τη μητέρα της, ένας μικρότερος αδερφός μπορεί να ανέπτυξε συμπτώματα. Τότε η μεγαλύτερη κόρη μπορεί να διέκοπτε τις σπουδές της και να επέστρεφε από το πανεπιστήμιο για να βοηθήσει τη μητέρα. Το υπονοούμενο ήταν ότι η οικογένεια (βλ. «η μητέρα») έφταιγε για τα προβλήματα του παιδιού.

Μια ιδέα που συνδέεται με την προηγούμενη, την οποία και ασπάζονταν πολλοί από τους πρώτους οικογενειακούς θεραπευτές, ήταν ότι πίσω από τα συμπτώματα του παιδιού κρυβόταν μια σύγκρουση μεταξύ των γονιών. Όποιο κι αν ήταν το πρόβλημα, αποτελούσε απλώς μια συγκάλυψη αυτής της βαθύτερης διαμάχης. Όπως το έθετε η Σατίρ, «το πρόβλημα του παιδιού καλύπτει τον πόνο των γονιών» (1964, σ. 4). Αν και δεν το σκέφτηκα τότε, η υποτιμητική προκατάληψη της ψυχοδυναμικής θεωρίας είχε εισβάλει αθόρυβα σ' αυτό το παρακλάδι του κινήματος της οικογενειακής θεραπείας. Ο όρος «δυσλειτουργικός» έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης από τη Σατίρ και αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες παρακαταθήκες της. Τον χρησιμοποιούσε για να αντικαταστήσει τις ταμπέλες του «τρελού» ή «κακού», αλλά το αποτέλεσμα ήταν ένα νέφος υποψίας να τυλίγει όλη την οικογένεια. Δεν ήταν λοιπόν παράξενο το ότι η οικογενειακή θεραπεία έγινε γνωστή σε κάποιους κύκλους ως «θεραπεία εναντίον της οικογένειας».

Θα ήθελα εδώ να καταθέσω και μια άλλη παρακαταθήκη της Σατίρ: την ικανότητά της να φτιάχνει διαμάντια από σκουπίδια. Έχουμε δει ένα κύμα ενδιαφέροντος για τις δυνάμεις και τις εφεδρείες της οικογένειας

να σαρώνει το πεδίο της οικογενειακής θεραπείας, σε αντίθεση με τις προσεγγίσεις των πρωτοπόρων, που προσανατολίζονταν στο πρόβλημα. Το έργο της Σατίρ ήταν ένας προάγγελος αυτής της τάσης. Όταν το συνειδητοποίησα, αποφάσισα να ξεθάψω από τα αρχεία μου ένα άρθρο μου, που είχε παραμείνει αδημοσίευτο επί 35 χρόνια. Ήταν γραμμένο το 1964, με τίτλο «Μια άλλη εκδοχή της Βιρτζίνια Σατίρ».

Η νέα ανάγνωση αυτού του άρθρου ήταν μια αποκάλυψη για μένα. Επειδή είχα πλέον γνωρίσει τις επιπτώσεις της θεωρίας της κοινωνικής κατασκευής, την οποία θα περιγράψω στο κεφάλαιο 12, άρχισα να βλέπω τη δουλειά της Σατίρ ως ένα λαμπρό παράδειγμα κονστρουξιονισμού στην πράξη. Χρησιμοποιώντας τη γλώσσα ως μέσο, η Σατίρ βοηθούσε τους ανθρώπους να κτίσουν έναν εναλλακτικό κόσμο σχέσεων. Αντί να αναφέρεται σ' ένα πρόβλημα, μιλούσε για «ένα ατύχημα προς το συμφέρον του εαυτού». Για τη διασπαστική συμπεριφορά ενός παιδιού, έλεγε: «Ίσως μ' αυτόν τον τρόπο διεκδικεί έναν δικό του χώρο μέσα στην οικογένεια». Η, αν οι γονείς θεωρούσαν το παιδί τους καλό, έλεγε: «Ίσως δημιουργεί χώρο για τις ανάγκες όλων των άλλων και όχι για τις δικές του».

Οι ερευνητές του MRI αποκαλούσαν αυτού του είδους την τακτική «θετική αναπλαισίωση» (Watzlawick et al., 1974). Υποτίθεται ότι εξουδετέρωνε την αντίσταση προς την αλλαγή, την οποία αναμενόταν να εμφανίσουν οι οικογένειες, όντας επίμονες, άκαμπτες και ξεροκέφαλες. Σε μια συνέντευξη που έδωσε η Σατίρ στον Χέιλυ και σε μένα («A family of Angels», στο βιβλίο *Techniques of Family Therapy*, 1967), εκείνος προσπάθησε επανειλημμένα να την κάνει να παραδεχτεί ότι η έμφασή της στο θετικό ήταν στρατηγική. Υπάρχει μια διάσημη ιστορία που αναφέρεται στην απάντηση της Σατίρ σ' έναν άνδρα που είχε κυνηγήσει τη γυναίκα του γύρω γύρω στην κουζίνα με ένα τσεκούρι. Του είχε πει: «Στην πραγματικότητα, προσπαθείτε να πείτε στη γυναίκα σας ότι θέλετε να βρεθείτε πιο κοντά της, αλλά δεν ξέρετε πώς». Η Σατίρ αρνήθηκε να παραδεχτεί ότι τέτοιου είδους δηλώσεις εμπειρείχαν οποιαδήποτε στρατηγική. Το μόνο που είχε πει ήταν ότι: «Πιάνεις πολύ περισσότερες ρύγες χρησιμοποιώντας μέλι παρά ζύδι».

Η Σατίρ είχε έναν κύριο εχθρό, που η ίδια αποκαλούσε «παιγνίδι ηθικής». Μ' αυτό εννοούσε τις ιδέες του σωστού και του λάθους που χτίζουν φραγμούς ανάμεσα στους ανθρώπους, καθώς και τις ηθικολογικά φορτισμένες λέξεις που εκφράζουν τις ιδέες αυτές. Έτσι, δημιούργησε ένα ειδικό λεξιλόγιο. Η «αγάπη» έγινε «ένα πολύτιμο μήνυμα», «το

πθικό σας καθήκον» έγινε «αυτό που ταιριάζει στην κατάσταση», το «τι κάνετε λάθος σ' αυτήν την οικογένεια;» έγινε «τι είναι αυτό που πληγώνει αυτήν την οικογένεια;», το «τι είναι καλό;» έγινε «τι είναι εφικτό;», το «ένα άσχημο πράγμα που κάνετε» έγινε «μια παραμορφωμένη προσπάθεια ενηλικίωσης» και όροι όπως «τρελός», «άρρωστος» ή «κακός» έγιναν «δυσλειτουργικός». Αντί να ρωτάει «Γιατί έκλεψες;», θα ρωτούσε «Γιατί λήστεψες τον εαυτό σου;».

Με τη γλώσσα αυτή η Σατίρ άλλαζε τις σχέσεις. Για παράδειγμα, επέμενε στο να βοηθάει τους ανθρώπους να ακούγονται ή να ακούν. Ζητούσε απ' τους ανθρώπους, όταν είναι στο σπίτι, να σιγουρεύονται ότι το πρόσωπο στο οποίο απευθύνονται τους ακούει, με το να το αγγίζουν και να το ρωτούν: «Ένωσες το άγγιγμα;». Ή εξηγούσε ότι είχε ένα «χάρτινο τύμπανο», μια ακουστική συσκευή που φορούσε, και γι' αυτό θα έπρεπε να μιλούν δυνατώτερα. Αν μια κόρη μιλούσε με χαμηλή και ξεψυχισμένη φωνή, εκείνη δρούσε σαν ενισχυτής. Αν ένας πατέρας χρησιμοποιούσε υψηλούς, θυμωμένους τόνους, θα έλεγε: «Νομίζω ότι ο Μπαμπάς νιώθει πληγωμένος μέσα του».

Μια άλλη τεχνική της ήταν να παίρνει την κριτική που ένα πρόσωπο ασκούσε σ' ένα άλλο και να τη γενικεύει. Σε μια συνεδρία όπου η αδερφή παραπονιόταν για το ότι ο αδερφός της έβριζε, η Σατίρ έκανε έναν γύρο ερωτήσεων, και όλοι, εκτός από τον αδελφό, συμφώνησαν ότι το βρίσιμο ήταν επώδυνο, χυδαίο και λάθος. Κάνοντας έναν δεύτερο γύρο ερωτήσεων, ανακάλυψε ότι όλοι στην οικογένεια έβριζαν, ακόμα και η προσβεβλημένη αδερφή. Τότε, επισήμανε αυτήν την αντίφαση λέγοντας: «Δεν είναι αστείο που ενώ όλοι στην οικογένεια βρίζετε, ο καθένας σας θεωρεί τη βρισιά σαν κάτι που πονάει πολύ; Αυτός είναι ένας από τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στην οικογένεια αυτή για να πληγώνουν ο ένας τον άλλον». Αργότερα, ο αδελφός εξήγησε τους λόγους για τους οποίους πίστευε ότι δεν υπήρχε πρόβλημα με το βρίσιμο: «Πίστευα ότι όλοι οι άνδρες βρίζουν, όταν βρίσκονται για να πουν ένα ποτό ή κάτι τέτοιο. Όπως ο Μπαμπάς μου και ο κύριος Χ., όταν συζητάνε κι ένας από τους δυο θα πει 'αρχίδια' ή κάτι τέτοιο». Ο πατέρας διαμαρτυρήθηκε λέγοντας πως δεν αισθάνονται όλοι οι άνδρες ότι πρέπει να βρίζουν· σοκαρίστηκε που η συμπεριφορά του είχε δημιουργήσει αυτήν την πεποίθηση στον γιο του. Ορίζοντας τη σύγχυση ως «αντίφαση», η Σατίρ κατόρθωσε να νομιμοποιήσει την αντίληψη του αγοριού, χωρίς να κατηγορήσει τον πατέρα.

Θα ολοκληρώσω την αναπόλησή μου για τη Σατίρ με μια ιστορία που με εντυπωσίασε πάρα πολύ. Ήταν μια συνεδρία με την οικογένεια ενός αστυνομικού, που ο γιος του είχε κλέψει ένα αυτοκίνητο. Το αγόρι ήταν υπό επιτήρηση και ζούσε σε μια ανάδοχη οικογένεια. Είπε στη Σατίρ πως, όταν έκλεψε το αυτοκίνητο, ήξερε ότι έκανε λάθος, αλλά εκείνη τον αντέκρουσε λέγοντας: «Δεν το πιστεύω. Νομίζω ότι είχες κάποια άλλη πρόθεση στο μυαλό σου, ότι σου φάνηκε ότι κατά κάποιον εύλογο τρόπο η πράξη αυτή σου ταίριαζε». Το αγόρι συμφώνησε και είπε: «Κοιτάξτε, οι συγγενείς του φίλου μου είχαν ένα ράντσο βόρεια, κοντά στη Σονόμα, και μου είχε πει πολλά για την πόλη. Ακουγόταν πολύ ευχάριστη με όλους αυτούς τους επαρχιώτες αστυνομικούς και τις γυναίκες και όλα. Θα κόβαμε ξύλα κι έτσι θα βγάζαμε λεφτά και δεν σκόπευα να επιστρέψω ποτέ».

Το αγόρι είχε παραβιάσει τους όρους της επιτήρησης συναντώντας κάποια μέλη της παλιάς του συμμορίας. Εξήγησε ότι εκείνοι, παρόλο που είχαν συναντηθεί, δεν τιμωρήθηκαν γι' αυτό· έτσι, πίστεψε ότι θα μπορούσε και αυτός να το κάνει, χωρίς να τιμωρηθεί. Η Σατίρ, λοιπόν, του είπε: «Ανάμεσα σ' όλα αυτά τα αγόρια, εσύ πρέπει να προσέχεις περισσότερο μη σε πιάσουν, γιατί έχεις σημαδευτεί και ξεχωρίζεις εξαιτίας του ταλέντου, της εξυπνάδας και της καλής σου εμφάνισης. Οι άνθρωποι που προσπαθούν να σε βοηθήσουν, μεταξύ αυτών κι εγώ, όσο γοπεύονται από τις προοπτικές σου, τόσο θα θυμώσουν μαζί σου αν τους απογοητεύσεις». Όπως παρακολουθούσα, είδα το αγόρι να σηκώνει ζωνρά το κεφάλι του και τον θλιμμένο πατέρα-αστυνομικό να ισιώνει την πλάτη του, σαν να μπορούσε πια να κοιτάζει τον κόσμο κατευθείαν στα μάτια.

Οι περισσότεροι από τους πρώτους οικογενειακούς θεραπευτές είχαν στόχο να εντοπίσουν μια αιτία για το πρόβλημα, ενώ η Σατίρ ακολούθησε από την αρχή μια διαφορετική κατεύθυνση. Έδωσε όλη της την προσοχή στο να απεγκλωβίσει τις οικογένειες από τη σκιά του φταιξίματος, πλησιάζοντας έτσι πιο κοντά από οποιονδήποτε άλλο, εκείνη την εποχή, στο να εφεύρει μια πρακτική που να μην εστιάζει στο σφάλμα. Επίσης, μου έδειξε πώς θα μπορούσε να είναι μια θεραπεία που δημιουργεί δυνατότητες, αντί να διορθώνει παθολογίες. Ήταν σαν μια επιδέξια υφάντρα, που ζητούσε από την οικογένεια να συνεργαστεί μαζί της στην ύφανση όμορφων, χρήσιμων υφασμάτων από τα πιο απίθανα νήματα.